

ДИНАМИКА НА ОЧАКВАНИЯТА КЪМ СОЦИАЛНО-ЛИЧНОСТНИЯ ПРОФИЛ НА НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ

Доц. д-р Милена Илиева, доц. д-р Антон Стойков

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Изследователските търсения са насочени към проследяване динамиката на очакванията към определени умения и способности на учителя преди и в условията на пандемия. Сравнителната характеристика обхваща респонденти от трети и четвърти клас от различни по профил училища в България. На базата на извършен сравнителен и математико-статистически анализ се извеждат препоръки за вътрешната и външната квалификация на учителите и студентите – бъдещи педагози.

Ключови думи: динамика; очаквания; ученици; родители; социално-личностен профил; квалификация; студенти

Глобалните промени и пандемията поставиха редица нови изисквания пред всички обществени сфери и нива. От обикновения човек до висшия държавен служител, за минути човечеството се изправи както във футуристичните книги пред неясен съперник, застрашаващ всичко познато и сигурно. „Пирамидата на Маслоу“ се разклати сериозно, а резултатите и страничните ефекти тепърва ще бъдат изследвани и научно обосновани, особено в трудовата дейност на човека.

Преходът към дистанционната форма на обучение оказва своето влияние върху всички участници в образователния процес в новата ситуация – пандемичната. Тенева посочва, че в училището на съвремието се променят приоритетите и дейността на учителя – „от даващ знания и контролиращ, той се превръща в мотиватор и фасилитатор на познавателната самостоятелност и творческата активност на учениците“ (Teneva 2010, p. 64).

В тази връзка, Лиляна Стракова счита, че „една от основните социални функции на учителя и учителската професия е подпомагане на процеса на изграждане на по-развито общество и това не е само цел, а осъзната потребност от даване на по-добри образователни шансове на всички деца“ (Strakova 2016, p. 169).

Изучаването на въпросите, свързани с предизвикателствата пред образователния процес в периода на пандемия, вече стои пред вниманието на множество автори. До този момент тази тема все още продължава да е недостатъчно проучена и анализирана. Това обуславя и актуалността на проблема за новите измерения пред преподавателите, които не са свързани само с електронното синхронно обучение.

В условията на COVID-19 се диференцира, от една страна, нова глобална проблемна ситуация, но от друга страна, се появяват нови перспективи за усъвършенстване на образователната система.

Според Л. Митина една от негативните тенденции в условията на неблагоприятна епидемична ситуация се явява усещането у педагозите за загубата на стабилност, на жизненоважни интереси, на цели, на ценности, на смисли, което предизвиква у тях страх, стрес и тревога (Mitina 2022).

Резултатите от изследванията на учените показват, че ключови психологически феномени, съпровождащи пандемията, са тревога, обясняваща се със ситуацията на неопределеност, нестабилност и невъзможност за прогнозиране на бъдещето, а също така стрес във връзка със заразяване, негативни социални последици и промяна на погледа към живота (Mitina 2022).

Какво се случва със съвременния учител? Готов ли е да отговори на очакванията на микро- и макрообществото? Тук нито за момент не поставяме под съмнение високите професионални компетенции, на които българските учители отговарят.

„Професията на учителя се формира и утвърждава в обществото, за да удовлетвори социалната необходимост от възпитание, обучение и образование на високо професионално равнище“ (Andreev 2001, p. 253).

Много автори обсъждат тезите за учителските компетенции, базирани на очакванията към формираните от висшето училище знания и умения. За съжаление, в повечето трудове се спира дотук. Пропуска се подготовката на „терен“, интерперсоналните взаимоотношения в социалната среда, а когато допълним и различните проявления на субектите във виртуална среда, то тогава палитрата от очаквания все повече започва да наподобява на комплекс от множество способности.

А когато учителят е и начален, за малките ученици преходът от предучилищна към начална училищна възраст носи със себе си и други очаквания, част от които се покриват и с ролите на учителите в детската градина. Какво искат децата да виждат в своите учители? Какво е най-важно за тях и какво се е променило в периода на пандемия, са част от авторовите търсения на настоящото изследване.

Провокирани в търсенето на динамиката към някои личностни характеристики, способности и умения на учителя като мениджър на класа,

авторите изготвиха въпросник, който беше насочен към учениците от начална степен в трети и четвърти клас.

Обект на емпиричното изследване са очакванията към личностните характеристики, способностите и уменията на учителя.

Предмет на проучването е очертаване актуалното състояние на очакванията на учениците от начална степен спрямо учителя в контекста на образователните институции.

Целта на авторите търсения е да се проследи динамиката на очакванията към учителя преди и в условията на пандемия от COVID-19.

Задачите, които си поставят авторите в процеса на изследването, са следните:

- теоретичен анализ;
- организация и провеждане на изследването;
- математико-статистическа обработка на резултатите;
- да се направят изводи и препоръки към обучението на учители и студенти в педагогически специалности и следдипломни квалификации.

За провеждане на проучването е използван анкетният метод чрез направата на Google формуляр и сравнителен анализ на случайна извадка от ученици в начална училищна степен – трети и четвърти клас.

Контингентът на изследването се състои от две извадки. Първата е емпиричното проучване, проведено през 2019 г., в което са обхванати 304 ученици от трети и четвърти клас, както следва: 146 ученици от трети клас и 158 от четвърти клас.

Втората извадка обхваща общо 300 ученици от трети и четвърти клас, разпределени, както следва: 153 от трети клас и 147 от четвърти клас, които взеха участие в изследването през 2021 г.

Въпросникът се състои от три части. Първата включва основни данни за респондентите – възраст, клас, пол, вид училище, населено място. Втората част съдържа информация относно очакванията на анкетирания спрямо личностните характеристики и нагласи към учителя. Авторите на емпиричното проучване се спряха на 10 от най-значимите:

- сътрудничество;
- емпатия;
- асертивност;
- постоянство;
- безпристрастност и справедливост;
- креативност;
- интуиция;
- харизма;
- отговорност;
- доминантност.

Третата част на въпросника включва способности и умения, които учениците считат, че учителят е необходимо да притежава, като:

- лидерски умения;
- ориентация към резултати;
- умения за разрешаване на конфликти;
- критично мислене;
- вземане на решения;
- социална възприемчивост;
- умение за делегиране на права и отговорности;
- активно слушане;
- комуникационни умения;
- управление на промяната.

Отговорите на анкетираните се отразяват в скала за оценка с ранжиране по важност по десетобалната система. Делът на отговорилите респонденти през 2019 и 2021 г. са приблизително еднакви, което дава възможност на авторите да направят достоверен сравнителен анализ.

Таблица 1. Разпределение на респондентите по възраст, клас, пол, вид училище и населено място през 2019 г.

2019 г.																
Възраст				Клас		Пол		Вид училище			Населено място					Общ брой
9 г.	10 г.	11 г.	12 г.	III	IV	ж	м	НУ	ОУ	СУ	село	малък град	общински град	областен град	столица	
35	62	92	115	146	158	162	142	12	254	38	22	88	34	160	0	304

Таблица 2. Разпределение на респондентите по възраст, клас, пол, вид училище и населено място през 2021 г.

2021 г.																
Възраст				Клас		Пол		Вид училище			Населено място					Общ брой
9 г.	10 г.	11 г.	12 г.	III	IV	ж	м	НУ	ОУ	СУ	село	малък град	общински град	областен град	столица	
37	54	87	122	153	147	151	149	15	244	41	27	81	45	147	0	300

Прави впечатление, че в случайната извадка и за двете години не са попаднали респонденти от столицата. Преобладават отговорите на учениците в областен град, следвани от малък град, от общински град и от селата. Общият обем на извадката за 2019 г. са 304 ученици, като от III клас са 146, а от IV клас са 158 ученици; момичетата са 162, а момчетата – 142. През 2021 г. ситуацията като разпределение е сходна, с несъществени разлики, които

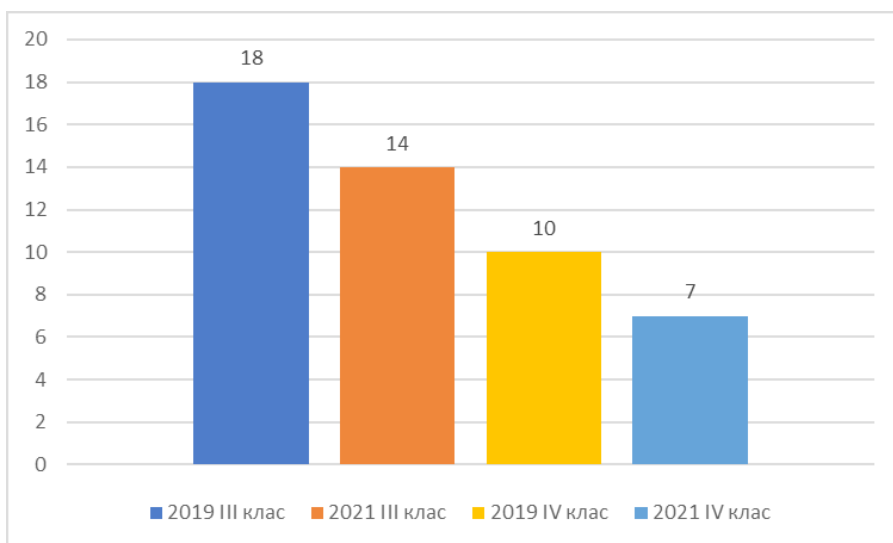
водят и до статистически незначими такива. Така например общият брой на отговорилите на въпросника са 300 ученици, от които 153 в III клас и 147 в IV клас (табл. 1 и 2).

Очаквания към личностните характеристики и нагласи на учителите

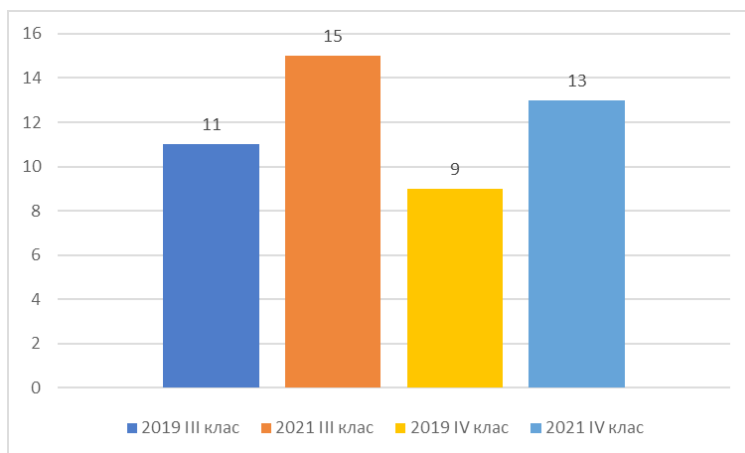
Може да се отбележи промяната в динамиката на отговорите на учениците по отношение на умението за сътрудничество на учителя преди и в условията на пандемия. От 12,33% (18 ученици) в III клас и 4,43 % в IV клас (7 ученици) вече през 2021 година тази личностна характеристика започва да губи своите позиции, макар и незначително – приоритет е за 9,15% (14 ученици) в III клас и 4,47 % в IV клас (7 ученици) (фигура 1).

При умението емпатия обаче това не е така. През 2021 година вече се забелязва повишаване в очакванията към учителя за проява на повече емпатия. Предполага се, че това се дължи на социалната изолация в условията на пандемия и по-малкото лични контакти с така важната за началната степен фигура на учителя (класен ръководител). Това е видимо и от данните в изследването:

- за 2019 г. 7,53% от третокласниците (11 ученици) срещу 9,8% (15 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 5,7% от четвъртокласниците (9 ученици) са ранжирали по важност емпатията през 2019 г., а през 2021 г. – 8,84% (13 ученици) (фигура 2).

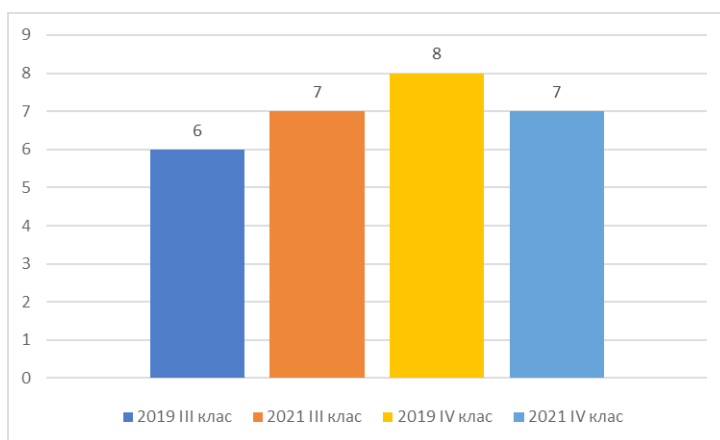
Фигура 1. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „сътрудничество“

Фигура 2. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „емпатия“

Сравнявайки получените резултати по отношение нагласите към асертивността като личностна характеристика, забелязваме тенденция към запазване на очакванията като умение на учителя:

- за 2019 г. 4,11% от третокласниците (6 ученици) срещу 5,23% (8 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 4,43% от четвъртокласниците (7 ученици) са ранжирали по важност асертивността през 2019 г., а през 2021 г. – 4,76% (7 ученици) (фигура 3).

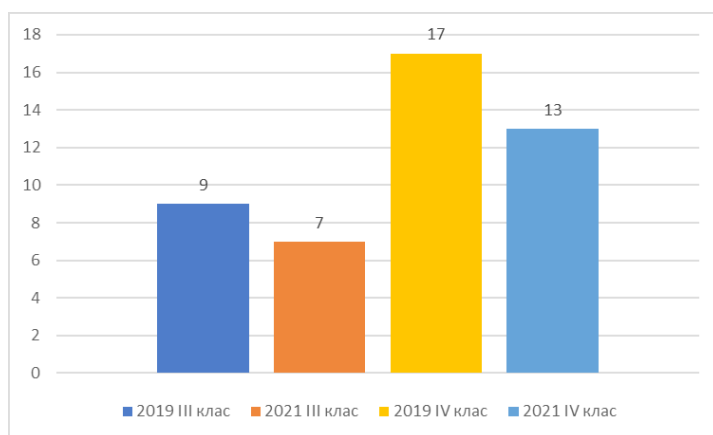

Фигура 3. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „асертивност“

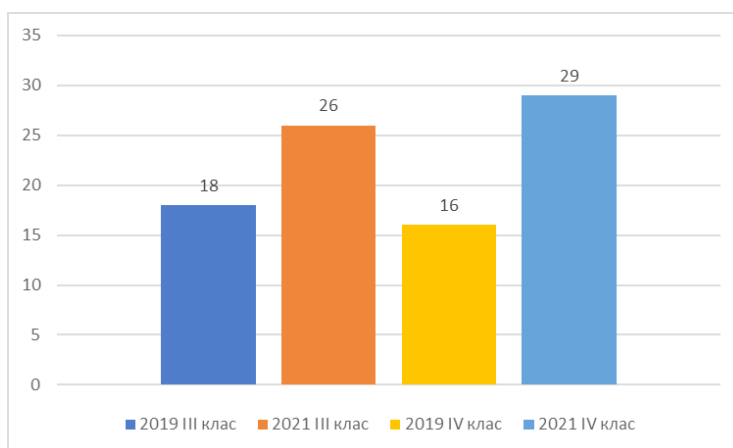
Анализирайки данните на нагласите към уменията на учителя за постоянство се отчита запазване на тенденцията в отговорите на респондентите към двете вълни на изследване, с незначителна разлика в отговорите на третокласниците:

– за 2019 г. 6,16% от третокласниците (9 ученици) срещу 4,58% (7 ученици) от третокласниците през 2021 г.;

– 10,76% от четвъртокласниците (17 ученици) са ранжирали по важност постоянството през 2019 г., а през 2021 г. – 8,84% (13 ученици) (фигура 4).

Фигура 4. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „постоянство“

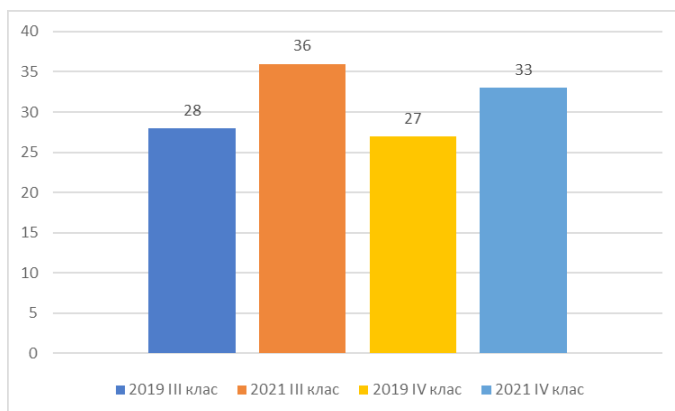
Фигура 5. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „безпристрастност и справедливост“

При сравняване на данните при ранжирането на качеството „безпристрастност и справедливост“ се отчита повишаване в очакванията към учителя за проява на повече от това качество:

– за 2019 г. 12,33% от третокласниците (18 ученици) срещу 16,99% (26 ученици) от третокласниците през 2021 г.;

– 10,13% от четвъртокласниците (16 ученици) са ранжирали по важност безпристрастност и справедливост през 2019 г., а през 2021 г. – 19,73% (29 ученици) (фигура 5).

По подобен начин се забелязва по-високо ранжиране като способност и към креативността на учителя. Считаме, че това е свързано с новите условия на учене в условията на пандемия и по-трудното задържане на вниманието на учениците. При организацията на учебната среда в домашни условия невинаги могат да се избегнат факторите, които разсейват детето и влияят на концентрацията му (фигура 6).

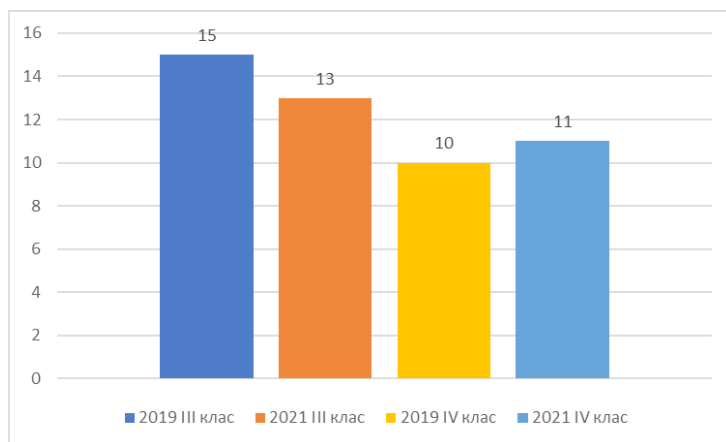
Фигура 6. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „креативност“

Анализирайки ранжираните отговори на учениците по отношение на следващата личностна характеристика – интуицията, отново отчитаме запазване на тенденцията от двете вълни на изследването при респондентите:

– за 2019 г. 10,27% от третокласниците (15 ученици) срещу 8,50% (13 ученици) от третокласниците през 2021 г.;

– 6,33% от четвъртокласниците (10 ученици) са ранжирали по важност интуицията през 2019 г., а през 2021 г. – 7,48% (11 ученици) (фигура 7).

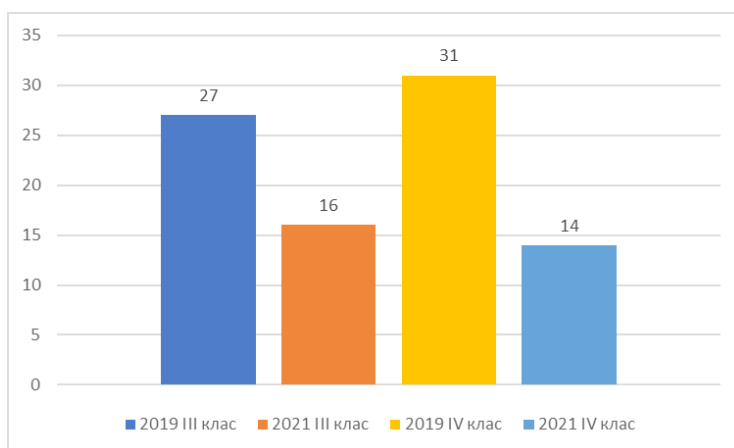
По отношение на нагласите към доминантност, отбелязваме тенденция към запазване степента на важност при отговорите на анкетираните през 2019 и 2021 г. (фигура 10).

Фигура 7. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „интуиция“

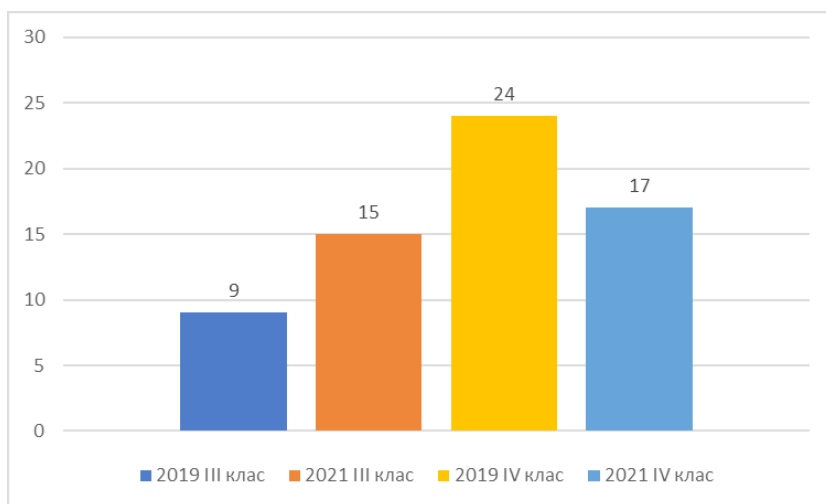
Сравнявайки получените резултати по отношение нагласите към харизмата като личностна характеристика, забелязваме тенденция към намаляване на значимостта ѝ:

- за 2019 г. 18,49% от третокласниците (27 ученици) срещу 10,46% (16 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 19,62% от четвъртокласниците (31 ученици) са ранжирали по важност харизмата през 2019 г., а през 2021 г. – 9,52% (14 ученици) (фигура 8).

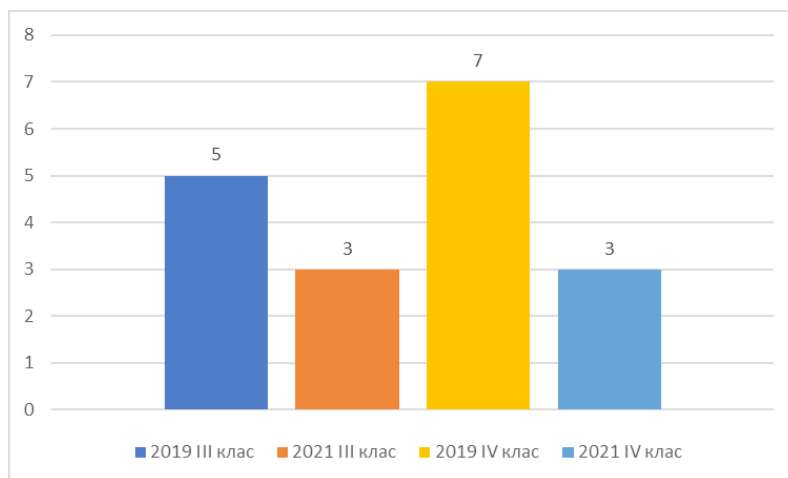

Фигура 8. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „харизма“

При обобщаване отговорите на респондентите спрямо умението за отговорност на учителя се забелязва леко повишаване на значимостта ѝ при третокласниците при втората вълна на изследване, но пък се отчита и намаляването ѝ при четвъртокласниците (фигура 9).

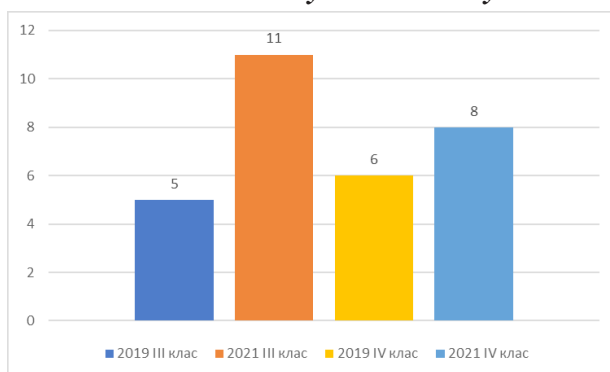

Фигура 9. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „отговорност“

Фигура 10. Сравнителен анализ на нагласите към личностната характеристика „доминантност“

Очаквания към способностите и уменията на учителите

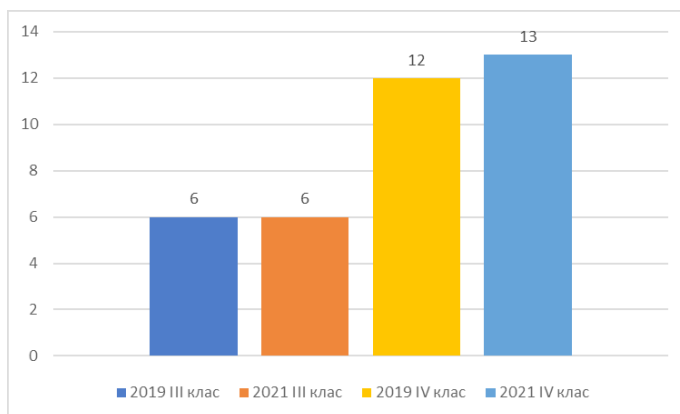

Фигура 11. Сравнителен анализ на нагласите към лидерските умения

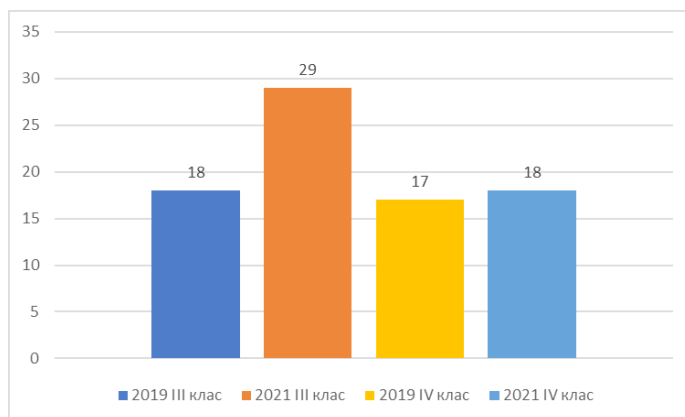
При отговорите на респондентите по отношение на нагласите към лидерските умения се забелязва незначително повишаване при ранжирането на отговорите на третокласниците през 2021 г. При четвъртокласниците тенденцията се запазва:

- за 2019 г. 3,42% от третокласниците (5 ученици) срещу 7,19% (11 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 3,80% от четвъртокласниците (6 ученици) са ранжирали по важност лидерските умения през 2019 г., а през 2021 г. – 5,44% (8 ученици) (фигура 11).

Анализът на данните към критичното мислене на респондентите и при двете изследвани години се запазва като постоянен тренд (фигура 12).

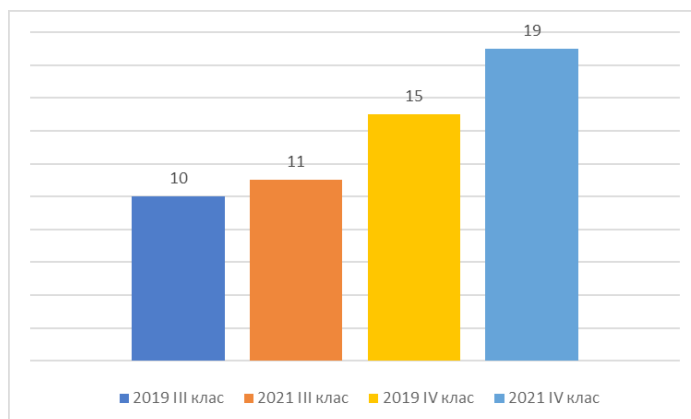
Фигура 12. Сравнителен анализ на нагласите към умението за критично мислене

Фигура 13. Сравнителен анализ на нагласите към уменията за разрешаване на конфликти

При отговорите на респондентите по отношение на нагласите към уменията за разрешаване на конфликти се забелязва незначително повишаване при степенуването на отговорите на третокласниците през 2021 г. При четвъртокласниците тенденцията се запазва:

- за 2019 г. 12,33% от третокласниците (18 ученици) срещу 18,95% (29 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 10,76% от четвъртокласниците (17 ученици) са ранжирали по важност уменията за решаване на конфликти през 2019 г., а през 2021 г. – 12,24% (18 ученици) (фигура 13).

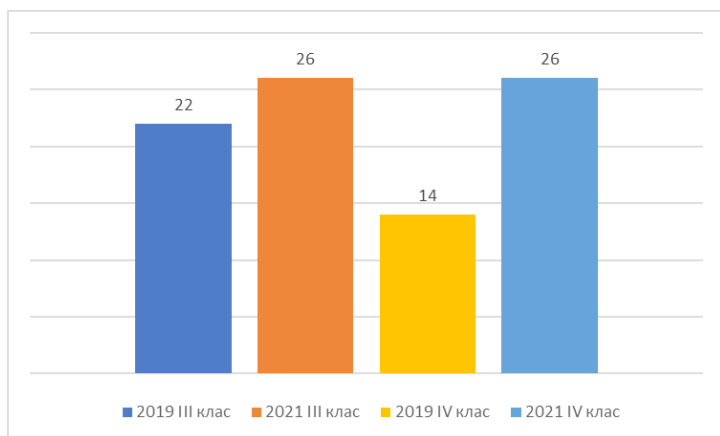
Фигура 14. Сравнителен анализ на нагласите към умението за ориентация към резултати

За сравнение, четвъртокласниците през 2021 г. са с по-високи очаквания към уменията на учителя при работа в клас да води до по-високи резултати (фигура 14).

Анализът на данните спрямо отговорите на респондентите по отношение на уменията на учителя за взимането на решения бележи леко завишаване през 2021 г. за учениците от трети клас и значително такова за учениците от четвърти клас:

– за 2019 г. 15,07% от третокласниците (22 ученици) срещу 16,99% (26 ученици) от третокласниците през 2021 г.;

– 8,86% от четвъртокласниците (14 ученици) са ранжирали по важност към умението за вземане на решения през 2019 г., а през 2021 г. – 17,69% (26 ученици) (фигура 15).

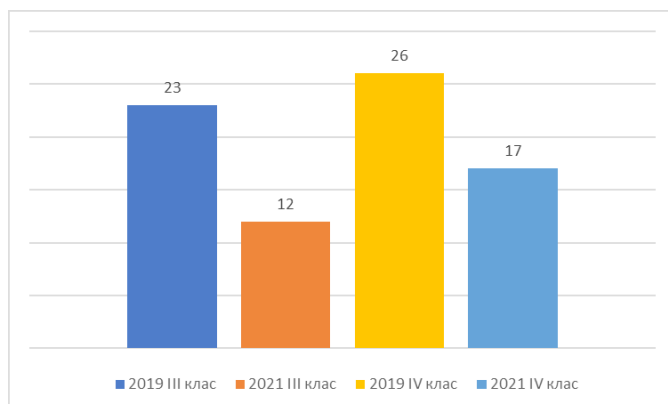

Фигура 15. Сравнителен анализ на нагласите към умението за вземане на решения

Интерес представлява обобщението на данните на респондентите по отношение на нагласите към способността за социална възприемчивост на учителя. Забелязва се сериозна тенденция към понижаване важността на това умения както за третокласниците, така и за четвъртокласниците. Считаме, че за това допринасят двете години на пандемични условия и липсата на взаимоотношения с различните в среда, която не е виртуална:

– за 2019 г. 15,75% от третокласниците (23 ученици) срещу 7,84% (12 ученици) от третокласниците през 2021 г.;

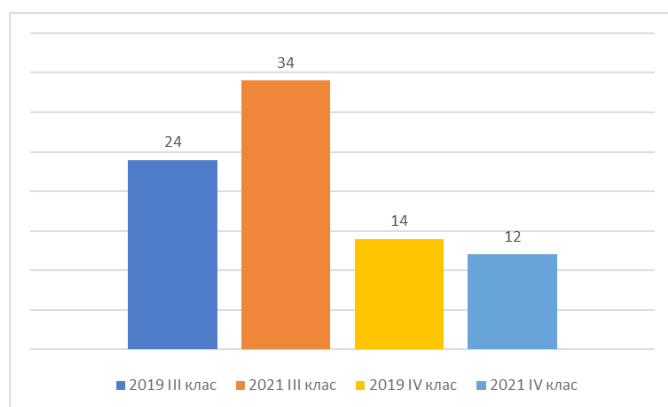
– 16,46% от четвъртокласниците (26 ученици) са ранжирали по важност уменията за социална възприемчивост през 2019 г., а през 2021 г. – 11,56% (17 ученици) (фигура 16).

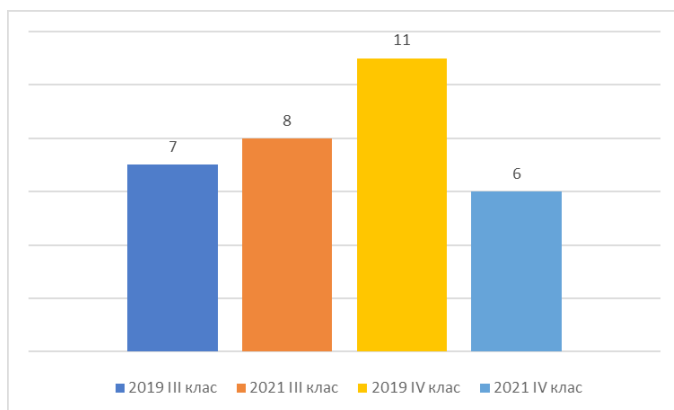
Фигура 16. Сравнителен анализ на нагласите към способността за социална възприемчивост

Не е така обаче спрямо способността за делегиране на права и отговорности от страна на учителя. За третокласниците през 2021 г. спрямо 2019 г. се забелязва нарастване важноста на горепосоченото умение, докато при четвъртокласниците не се отчита промяна (фигура 17).

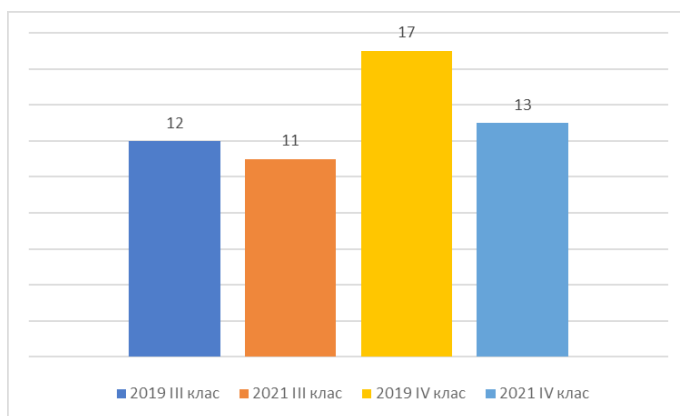
При уменията за активно слушане като способност на учителя се забелязва спад като важност при четвъртокласниците за 2021 г. спрямо 2019 г., докато при третокласниците промяна не се отчита (фигура 18). Същата тенденция се повтаря и при отговорите на следващия въпрос, който показва важноста за учениците на умението на учителя да комуникира (фигура 19).

Фигура 17. Сравнителен анализ на нагласите към способността за делегиране на права и отговорности

Фигура 18. Сравнителен анализ на нагласите към умението за активно слушане

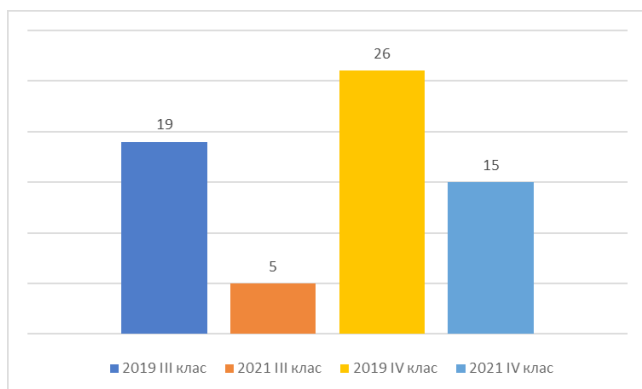

Фигура 19. Сравнителен анализ на нагласите към комуникационните умения

По отношение на нагласите за наличието на способност за управление на промяната у учителите отговорите са следните:

- за 2019 г. 13,01% от третокласниците (19 ученици) срещу 3,27% (5 ученици) от третокласниците през 2021 г.;
- 16,46% от четвъртокласниците (26 ученици) са ранжирали по важност способността за управление на промяната през 2019 г. а през 2021 г.: 10,20% (15 ученици) (фигура 20).

Видима е тенденцията за понижаване важността на това умение при втората вълна на изследването както за третокласниците, така и за четвъртокласниците.

Фигура 20. Сравнителен анализ на нагласите към способността за управление на промяната

Изводи и препоръки

От получените данни през двете години на емпиричното проучване става ясно, че при учениците от начална степен се отчита динамика по отношение важността на някои личностни характеристики, способности и умения на учителя. На преден план се откроява необходимостта от развитие на креативност и акцент върху социалната възприемчивост в присъствена и в електронна синхронна среда. Новите очаквания се базират и на проявленията на субектите в образователния процес, които освен реални бяха и виртуални. Това означава, че е абсолютно необходимо да се наблегне в промяна на учебните планове и програми на бъдещите педагози, както и при квалификацията на учителите. Основните направления на работа да бъдат насочени към стимулиране на творческото мислене и потенциал на учителя на база на неговите силни страни. Абсолютно наложително е да не се осъжда допускането на грешки, вменияването на вина и недостатъци у учащите. За да може това да се осъществи в парадигмата на обучение на учителите е необходимо да се съдържат повече семинарни упражнения, решаване на казуси и случаи, както и практическа работа в реална среда.

ЛИТЕРАТУРА

- АНДРЕЕВ, М., 2001. *Образование и общество. Педагогическа социология*. София: Св. Кл. Охридски. ISBN 954-07-1544-X.
- МИТИНА, Л. М., 2022. Смысловые проблемы профессиональной деятельности педагога в период пандемии и дистанционного обучения. *Смыслообразование и его контексты: жизнь, структура, культура, опыт*, № 1, с. 83 – 87.

- ТЕНЕВА, М., 2010. Профилът на бъдещия начален учител. *Педагогика*, № 2.
- СТРАКОВА, Л., 2016. Учителят и учителската професия- реалности и предизвикателства. *Педагогика*, № 2.

REFERENCES

- ANDREEV, M., 2001. *Education and Society. Pedagogical Sociology*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press [in Bulgarian]. ISBN 954-07-1544-X.
- MATINA, L. M., 2022. Essential Life Problems of the Teacher's Professional Activity in Times of Pandemic and Distance Learning. *Formation of a Meaning and its Context: Life, Structure, Culture, Experience*, no.1, pp. 83 – 87 [in Bulgarian].
- TENEVA, M., 2010. The Profile of the Future Primary Teacher. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 2 [in Bulgarian].
- STRAKOVA, L., 2016. The Teacher and the Teaching Profession – Realities and Challenges. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 2 [in Bulgarian].

DYNAMICS OF EXPECTATIONS TOWARDS SOCIO-PERSONAL PROFILE OF THE PRIMARY TEACHER

Abstract. Scientific studies are aimed to track the dynamic specific skills and abilities of the teacher before and throughout the pandemic period. The comparative characteristic covers the expectations of students from 3rd and 4th grade part of different school types in Bulgaria. Based on conducted comparative and mathematical-statistical analysis, recommendations related with internal and external qualification of the teachers and students were made.

Keywords: dynamics; expectations; students; parents; socio-personal profile; qualification; students

✉ **Dr. Milena Ilieva, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0000-0002-0106-3076

Dr. Anton Stoykov, Assoc. Prof.
ORCID iD: 0000-0002-7347-5408
Faculty of Pedagogy
Trakia University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: milena.ilieva@trakia-uni.bg
E-mail: anton.stoykov@trakia-uni.bg